

CSUKOVITS ENIKŐ

A lovagi zarándoklat

„A lovagság új formája megszületésének terjed a híre manapság a földön, [...] a lovagság új neméről van szó, amelyet még nem láttak a századok, s amely egyszerre kétfelé áll szüntelen harcban; részben a hús és vér, részben a gonoszság magasságban lakozó szellemei ellenében” – írta az 1120-as években Clairvaux-i Bernát a frissen alakuló templomos rend lovagjainak.¹ A keresztes hadjáratok megindulása, az új lovagrendek megjelenése valóban határvonalat jelentett a lovag és a zarándok – a középkor e két egyaránt jellegzetes alakja – közti viszonyban. A változás egyszerre volt minőségi és mennyiségi. Amennyiben hihetünk a fennmaradt forrásoknak, a korai középkor zarándokai közt még elsősorban az egyháziak tűntek ki buzgalmukkal. Az ismert peregrinusok között természetesen találunk fejedelmeket, lovagokat is, sőt, meglepően nagy számban keltek útra előkelő hölgyek is. A zarándokló lovagok utazását elsősorban a vezeklés vágya motiválta: noha ismerünk különösen kegyes életet élő, a kegyhelyeket kiemelkedő figyelemben részesítő fejedelmeket, többségük valamilyen súlyos bűn terhétől kívánt az utazással megszabadulni – ilyen híres vezeklő volt például Fulco, Anjou grófja, aki a 11. század elején háromszor is felkereste a Szentföldet, vagy a norvég Svein Godvinsson, aki egy gyilkosság miatt 1051-ben mezítláb indult Jeruzsálembe, de útközben Anatólia hegyei között megfagyott.² Az első keresztes hadjárat korábban elképzelhetetlen létszámban vezette Európa lovagságát a Szentföldre, s alakította át gondolkodásukat. II. Orbán pápa 1095-ös clermont-i felhívása után, közel két évszázadon keresztül Jeruzsálem nem csupán elméletben számított a keresztény világ közép-pontjának, de valóságosan is: Európa valamennyi harcolni vágyó fegyverese ide indult, hogy kardját a hitetlenek elleni harcra használja. A keresztes eszme, a – kezdetben csak a hadjáratban résztvevőknek hirdetett, de később egyre szélesebb körben hozzáférhető – búcsú gondolata, a Szentföldön nagy számban fellelt ereklyék tisztelete azonban nem ért véget a hadjáratok lezárulásával. A keresz-

1 *Clairvaux-i Szent Bernát*: A Templom lovagjainak ajánlott könyv az új lovagság dicséretéről. In: Az első és második keresztes háború korának forrásai. *Gesta Francorum*. Keresztesek levelezése. Szent Bernát: Az új lovasság dicsérete. Vál., ford., jegyz., utószó: Veszprémy László. Bp. 1999. (Középkori keresztény írók 1.) 168-169.

2 *Pierre André Sigal*: Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok. Bp. 1989. 23., 100.; *Steven Runciman*: A keresztes hadjáratok története. Bp. 1999. 50.

tes háborúk tovább élő eszméje új hitetlen ellenségek ellen szólított hadba, a Szentföldről elhozott ereklyék új őrzési helyükön örvendtek hatalmas tiszteletnek, a búcsú pedig elérhetővé vált Európa valamennyi jelentős kegyhelyén is. Az új eszméssel felvértezett lovagság számára a zarándoklat immár nem egy rendkívüli, különleges esetben vállalt megpróbáltatást jelentett, hanem a lovagi életforma természetes részévé vált. Talán nem véletlen, hogy amikor a 14. század végén Geoffrey Chaucer megírta a világirodalom klasszikusává vált művét, a *Canterbury meséket*, az együtt utazó zarándokok közt természetes módon került első helyre a lovag.³

A „lovagi zarándoklat” azonban nem egyszerűen a zarándokló lovagok egyes utazására használatos megjelölés, hanem a peregrináció egy sajátos kategóriáját jelölő fogalom. A különböző kegyhelyeket felkereső zarándokok között már a kereszténység első évszázadaiban megjelentek olyan személyek, akiket nem annyira az áhítat, mint inkább a kíváncsiság, nem annyira a vezeklés, megtisztulás vágya, mint inkább a kalandvágy vezetett. Szent Jeromos már a 4. században szükségesnek tartotta megjegyezni: „Nem az a dicséretes, ha valaki Jeruzsálemben járt, hanem az, ha ott helyesen élt.”⁴ A zarándokhelyek körének bővülése, a zarándokok számának emelkedése azonban épp azt eredményezte, hogy a mai fogalommal leginkább turistaútnak nevezhető zarándoklatok száma a középkor folyamán érzékelhetően növekedett, s e gyarapodás előidézésében különösen a lovagi-nemesi mentalitás játszott jelentős szerepet. Az *advenire* igéből képzett *adventura* eredeti jelentése szerint az a dolog, ami bekövetkezik, megtörténik az emberrel. A kikerülhetetlen, a véletlen fogalma a nemesi érények fogalomkészletében vált erénnyé, a lovag számára előre nem látható, bizonytalan kimenetelű esemény pedig kalanddá lényegült át. A kalandhoz vezető útra elsősorban a kíváncsiság, a *curiositas* ösztönözhette a lovagot, érdeklődése mindamelllett nem csak az út során tapasztalt dolgokra, de a keresztény hit alapvető kérdéseire is irányulhatott.⁵ A 14–15. század fordulójától tűnnek fel a forrásokban azok a zarándokok, akiknek büszkén vállalt célja volt, hogy a világ különböző részeit bejárva, közben lovagi cselekedeteket végrehajtva nagy megbecsülésre és hírnévre tegyenek szert.⁶ Ennek az új típusú, „modern” zarán-

3 Magyarul: *Geoffrey Chaucer: Canterbury mesék*. Bp. 1987.

4 P. A. Sigal: i. m. 44.

5 Az *adventura* fogalom értelmezéséhez elsősorban ld. *Erich Koehler: L'Aventure chevaleresque. Idéal et réalité dans le roman courtois*. Paris, 1974. - A lovagi értékrendszer magyarországi érénykatalógusát *Kurcz Ágnes* vizsgálta ld. *Kurcz Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században*. Bp. 1988. 163-219.

6 A zarándoklatok különböző típusait ismertető munkáiban az utazás illetén módját P. A. Sigal turista zarándoklatnak (*pèlerinage touristique*) nevezi ld. *Pierre André Sigal: Les différents types de pèlerinage au Moyen Age*. In: *Wallfahrt kennt keine Grenzen. Themen zu einer Ausstellung des Bayerischen Nationalmuseums und des Adalbert Stifter Vereins*. München-Zürich, 1984. 76-86.; *Uő: La société des pèlerins*. In: *La quête du sacré*. Saint-Jacques de Compostelle. Ed. Bernard Valade. Brepols, 1985. 134-146.

doknak talán a legtipikusabb képviselője épp a magyar Tari Lőrinc volt, akinek élete és híres utazása egyaránt a lovagi erények teljes katalógusát vonultatja fel.⁷

A Rátót nembeli Tari Lőrinc Erzsébet és Mária királynék, majd Zsigmond udvarában nevelkedett, és – a korban inkább szokatlan, mint bevett módon – egyaránt elsajátította a kard és az íróttoll forgatását.⁸ 1401-ben – mint az érdemeiről kiállított királyi oklevélből megtudhatjuk – ő volt az egyetlen az egész udvarban, aki Zsigmond letartóztatásakor kardot rántott királya védelmére. Miközben „egyedül saját karjának erejével küzd sokak ellen”, öt súlyos sebet is szerzett, ezek közül egyik, „mely kettéhasított orra hegyén volt látható”, élete végéig emlékeztetett az eseményre.⁹ Az 1403. évi felkelés idején ismét tanúsította hűségét, ezért a király 1405-ben pohárnokmesterré nevezte ki, s miután zarándokútjáról visszatért, az 1408-ban alapított *Sárkányrend* is tagjai sorába fogadta.¹⁰ 1408. január 10-én menlevelet kért Zsigmondtól, hogy ellátogasson Compostelába Szent Jakab sírjához, valamint Szent Patrik írországi Purgatóriumaiba. Már a *salvus conductus* megfogalmazása is jelzi, hogy Tari Lőrinc nem csupán „lelki buzgalmától indítatva” vállalkozott a különlegesen hosszú útra: a két említett kegyhely felkeresésén túl ugyanis „lelkének ama gyönyörűséges szándékától vezetettve, hogy vitézi tetteiben gyakorolja magát, s azokban gyarapodjék, fel kívánja keresni a földkerekség különböző vidékeit is”.¹¹

7 Életének és főként híres zarándokútjának forrásanyagát magyar nyelven közli: Tar Lőrinc pokoljárása. Középkori magyar víziók. Vál., a szöveget gond., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: V. Kovács Sándor. Bp. 1985. Az élményeiről Dublinban készített latin nyelvű Memoriale kiadását ld. *Hippolyte Delehaye: Le pèlerinage de Laurent de Pasztho au purgatoire de S. Patrice*. *Analecta Bollandiana* 1908. 35–60. – Pokoljárásának gazdag irodalmából elsősorban *Posonyi Erzsébet* széles körű nemzetközi áttekintésen alapuló elemzését érdemes kiemelni, ld. *Posonyi Erzsébet: A Tar Lőrinc-monda és a Szent Patrik purgatóriumi víziók keletkezése*. *Magyarságtudomány* 1942. 26–54., 195–224.

8 Saját kezű levele, amelyen a saját és nővére becsületén esett gyalázat megtorlásáról ír („superque ipsum honorem meum meeque sororis obprobrium veraciter vindicabo”), nemcsak írástudását bizonyítja, de azt is, hogy esetében a lovagi erények (például a honor) emlegetése nem üres frázis, ld. *Magyar Országos Levéltár* (= MOL), *Diplomatikai Levéltár* (= DL) 48 207., amelynek magyar fordítását közli: Tar Lőrinc i. m. 307.

9 „Sed cum in sui solius brachii virtute multis insidiis, inter nostrorum emulorum turmas in ipsius subsidium versaretur, non valens ensium plurimorum potentias unius virtus repellere, quinque vulnera talia in suo corpore [...] suscepit, [...] ex hiis tamen unum, quo nasi extremitas in medium divisa videbatur, loco in eodem notanter gerit et evidenter feret, quamdiu vita sibi comite perfruetur”. – MOL DL 9107. és 7507., amelyek magyar fordítását ld. Tar Lőrinc i. m. 308–318.

10 Rövid életrajzát ld. *Engel Pál: Zsigmond bárói: rövid életrajzok*. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. I. Tanulmányok. Szerk. Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde. Bp. 1987. 451–453. Sárkányrendi tagságáról csak közvetett bizonyítékkal rendelkezünk: a tari templom déli kapujának timpanonjában sárkánnyal övezett címerpajzsa jelzi, hogy valamikor a tagok közé választották, vö. *Lővei Pál: A Sárkányrend fennmaradt emlékei*. In: *Művészet* i. m. 157. Életére és lakóhelyére ld. még *Juan Cabello: A tari Szent Mihály-templom és udvarház*. Bp. 1993. (Művészettörténeti füzetek 22.)

11 „sue mentis pulcritudine ductus pro actibus militaribus exercendis et augendis diversa mundi climata perlustrare intendit”. Ld. *H. Delehaye: i. m. 46*. Az oklevél végén újra megerősítve:

Tari Lőrinc útitervének megfelelően valószínűleg először meglátogatta Szent Jakab kegyhelyét, majd tengerre szállva 1411-ben érkezett meg Írországba. Ott „illő vitézi öltözetben, heroldjától és többi szolgájától kísérve” előbb felkereste Dublint, hódolva „ama szent ereklye előtt, amelynek Jézus botja a neve, s amelyről a szent atyákról szóló különböző történetekben azt olvassuk, hogy az Úr Jézus adta át Szent Patriknak”, majd útra kelt, hogy felkeresse a híres barlangot.¹² Miután szerencsésen végrehajtotta zarándoklatát, visszatért Dublinba, ott diktálta írásba tapasztalatait Jacobus Yonge közjegyzőnek. A nótárius, aki napokon át jegyezte Tari szavait, végül arra kérte őt, foglalja össze jövetelének fő okait. Tari a kérésnek eleget téve egy lapra három indokot jegyzett fel: „Én, magyarországi Lőrinc vitéz, három okból kerestem fel Írországot: Először és főként azért, mert mind az emberek beszámolóiból, mind írásos közlésekből úgy értesültem, hogy akinek kétségei vannak a katolikus hittel kapcsolatosan, s megfelelő módon lép be Szent Patrik írországi Purgatóriumába, ott minden kétségére részleteiben és egészében választ kaphat. Minthogy pedig én szerfölött nagy kétségben voltam a lélek mineműsége felől, hogy voltaképpen mi is légyen az – mert a filozófusok állítása szerint láthatatlan, testetlen és szenvedést nem ismerő dolog – ezért behatoltam a Purgatórium-helyre ahol is Isten kegyelméből a nevezett kétségemre megkaptam az igaz választ.”¹³ A második okként azt említette, hogy királyának, Zsigmondnak bejelentette, hogy meglátogatja a Purgatóriumot, a harmadik indok – amit Tari büszkén vállalt – a fentebb már emlegetett kíváncsiság: „A harmadik ok, hogy megtekintsem e csodás dolgokat és Írország szentjeinek a csodáit, az volt, hogy már sokat hallottam ezekről a csodás dolgokról és csodákról, amelyeknek nagy számáról és különféleségéről sok forrásból értesültem.”¹⁴ Ha összegyűjtjük a különböző forrásokból a Tarit jellemző tulajdonságokat, előttünk áll a tökéletes lovag, aki hűséges királyához, kényes a becsületére, és egyszerre sarkallja a vitézi tettek iránti sóvárgás, valamint a hitbéli kételyek legyőzésének és a világ megismerésének vágya. Ilyen kiváló férfiúnak írta le Tarit a közös munka során őt közelebbről megismerő közjegyző is: „Mindenekben örökké magasztaltassék a mindenség Teremtője, aki a nemzetes vitézt, Rátóti Lőrincet vitézi övvel, vidám tekintettel, az urak és barátok körében

„quod idem [...] tam in peregrinatione quam in actum militarium exercitatione feliciter duci valeat ad effectum”.

12 Tar Lőrinc i. m. 223. – Szent Patrik írországi purgatóriumának jelentőségét, szerepét a purgatórium-fogalom kialakulását vizsgálva szélesebb körben értelmezi *Jacques le Goff*: *La naissance du Purgatoire*. Gallimard, 1981.; a szigeten kialakult kultusz kelta gyökereiről ld. *Zsoldos Attila*: *A kettéosztott sziget*. Világosság 1986. 115–120.

13 „audirem tam per relationes hominum quam scripture quod si quis dubium aliquod de fide catholica haberet et locum purgatorii sancti Patricii in Hibernia debito modo intraret, ibidem posset omne dubium inde videre particulariter vel in toto. Et quia ego maximum errorem et dubium habui de substantia anime quid esset, qualis res debeat esse vel fieri, quia secundum philosophos dicitur esse invisibilis, incorporea et impassibilis, ideo locum Purgatorii intravi”. Ld. *H. Delehaye*: i. m. 59., magyar fordítása: Tar Lőrinc i. m. 247–248.

14 „ad videndum mirabilia et sanctorum miracula Hibernie, quia multum audivi de ipsis mirabilibus et miraculis”. Ld. *H. Delehaye*: 59.; Tar Lőrinc i. m. 248.

körültekintéssel és mértéktartó beszéddel, dicséretes tettekben való tapasztalatokkal, a héber, görög és latin nyelv ismeretével és sok más különféle tudománnyal és jeles erénnyel ékesítette föl.”¹⁵

Tari Lőrinc útja egyszerre volt tipikus és különleges: egyéni – de a korban nem egyedi – indokokból, sokak által megkísérelt, de csak kevesek által végrehajtott, lejegyzése miatt nagy publicitást kapott zarándokútról van szó, amelyet Magyarországon a Tari személye körül hamarosan kialakult mondanakör tett ismertté.¹⁶ Hasonló indíttatásból akkoriban számosan keltek útra Európa legkülönbözőbb vidékein, így Magyarországon is. Tarihoz hasonlóan a Zsigmondhoz különösen közel álló előkelők közé tartozott Lévai Cseh Péter lovászmester, akinek a többi báró által is elismert személyes tekintélyét jelzi, hogy 1416-ban őt küldték a rác despotához, hogy tárgyaljon a Boszniában fogságba esett Maróti János bán és társai kiváltása ügyében.¹⁷ Cseh Péter 1409 táján szentföldi zarándokúton járt, 1415-ben pedig királyától Konstanzban azért eszközölt ki menlevelet, mert „megfontolva, hogy az emberi élet a távoli földön vitéz dolog, távoli vidékeket készül felkeresni és a nemzetek és nyelvek különbözőségét – amint szokásaikban, életmódjukban és érintkezésükben megnyilvánul – megtapasztalni”.¹⁸ Hogy mennyire a kor mentalitásából fakadt ez a szándék, jól jelzi, hogy még a király által az út időtartamára kiadott perhalasztó oklevélben is indokul szerepel: Lévai Cseh és vele utazó familiárisai pereit azért kellett két évre elhalasztani, mivel ő „a király és országai dicsőségére, a hadi mesterségek gyakorlására különböző királyok és fejedelmek országaiba készül utazni”.¹⁹ Az indok végigkísérte Lévai egész utazását: 1415 márciusában VI. Károly francia király, májusban I. Ferdinánd aragón uralkodó állított ki számára menlevelet a célból, hogy „Magyarország nagy marsallja” bejárhassa a világot.²⁰ Hasonló indoklással ezekben az évtizedekben az aragóniai kancellária vélhetőleg tucatszámra gyártotta a menleveleket: ilyet kapott például Zsigmond bizalmasa, Johannes Otlinger,²¹ vagy azok a Zsigmond környezetéhez tartozó, főként német előkelők,

15 A teremtő „generosum militem [...] cingulo militari, hillaritatis vultu, circumspeditionis et allocutionis moderamine inter dominos et amicos laborum commendabilium experientia ebraici greci et latini ydeomatibus inter alia variis quoque scientiis et virtutum insigniis decoravit”. Ld. *H. Delehaye*: i. m. 60.; *Tar Lőrinc* i. m. 249.

16 Egy 1520-ra datált latin nyelvű vers azért dicsőíti Tarit, mert az egész Földet körbebolongta, Tinódi Lantos Sebestyén 1552-ben feljegyzett históriás éneke a pokoljárást ismerteti, Tari története azonban itt tulajdonképpen csak a keret, amely jó alkalmat szolgáltatott Zsigmond király ostromozására, ld. *Tar Lőrinc* i. m. 250–252.

17 MOL DL 43 338. és 71 377. Regesztájukat ld. Zsigmondkori oklevéltár. (= ZsO) I–VII. Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván. Bp. 1951–2001., V. 2255. sz. – Lévai Cseh Péter életére ld. *Sörös Pongrác*: Lévai Cseh Péter. Századok 1903. 824–837. A tanulmányban azonban utazásai közül csak a konstanziról esik szó.

18 MOL DL 10 299. (ZsO V. 18. sz.). Szentföldi utazásáról onnan értesülhetünk, hogy a költségekre sógorától kölcsönzött pénzt, amelyért cserébe birtokokat zálogosított el a nővérének. MOL DL 9580. (ZsO II. 6947. sz.)

19 MOL DL 10 297. (ZsO V. 54. sz.)

20 ZsO V. 359. és 633. sz.

21 *P. A. Sigal*: La société i. m. 137–138.

akik 1430-ban, illetve 1435-ben érkeztek Hispániába, ahol nem csak Szent Jakab compostelai sírját keresték fel, de heteken át tartó lovagi tornákon is részt vettek. Magyar vonatkozása miatt különösen az 1430-as utazás tűnik érdekesnek, amelyről a *Crónica de los reyes de Castilla* tudósít részletesen: a kasztíliai király Hanuscoban ünnepelte a húsvétot, „ahova egy rangos német úr érkezett, Zsigmond császár unokaöccse, aki Cili gróf volt, és azért jött ebbe a királyságba, hogy Santiagóba menjen hatvan nagyon nyájas és gazdagon felszerelt lovassal. A király nagy tiszteletben tartotta, vele étkezett, lovakat, öszvéreket, és több vég brokátból készült darabot küldött neki, amelyek közül egyet sem akart Cili elfogadni, a király iránti minden tisztelete ellenére, mondván, hogy azon a napon, amikor elindult hazájából megfogadta, hogy ne legyen semmije sem, ami földi fejedelmektől származik, de kéri a királyt, adjon engedélyt neki és négy lovagjának, hogy kaphassanak egy őket megjelölő, kagylóformával díszített nyakravalót; nagy megtiszteltetés lenne, ha megkapná, és attól az uralkodótól lenne ez az ajándék, akit ő annyira tisztel és becsül. A király [...] elrendelte, hogy nagy sietve készítsenek öt jól megmunkált arany nyakravalót, amelyeket elküldött a grófnak Gonzalo de Castillejo nagymesterrel, és egyik apródja – bizonyos Juan Delgadillo – vitte el azokat két táltra helyezve. A király megparancsolta nekik, hogy semmit se fogadjanak el Cili gróftól, és így is cselekedtek, de a gróf elrendelte, hogy a nagymesternek adjanak 50 márka értékű ezüstöt és valamennyi aranypénzt az említett Juan Delgadillonak, amit semmiképpen nem akartak elfogadni. A gróf 20 napig volt ott, nagy ünnepeket rendezett számára a király és a királyné, majd elindult útjára onnan Santiagóba.” A forrásban említett Cili gróf nem lehetett más, mint a családban egyre fontosabb szerepet betöltő Ulrik – egy másik egykorú kasztíliai krónikás, a *Crónica del Halconero* szerzője határozottan fiatal lovagként tett említést az előkelő vendégről.²²

22 A két krónika magyarországi érdeklődésre számot tartó részeit közli *Anderle Ádám*: Kalandozók és zarándokok. Magyar témák a középkori spanyol történelemben – historiográfiai vázlat. Szeged, 1992. 57–58. A forrást elemző rövid áttekintésében azonban érthetetlen és értelmetlen módon addig csúsztatta egymásra a forrás különböző munkákban olvasható értelmezéseit, amíg Cillei utazása is megkérdőjeleződik, noha a krónika erről – mint a fenti idézetből is kitűnik – egészen egyértelműen fogalmaz. A spanyol szöveg magyarra fordításáért Horváth Emőkének tartozom köszönettel. Ulrik utazását a legújabb irodalom is elfogadja, ld. például *Wilhelm Baum*: Die Grafen von Cilli, das deutsche Königtum und die „internationale Politik”. In: Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja. Urid. Rolanda Fugger Germadnik. Celje, 1999. 48. Egyébként Ulrikkal közel egy időben apja, Frigyes is járt külföldi zarándokúton. Miután szeretője kedvéért meggyilkoltatta feleségét, Frangepán Erzsébetet, sógora és királya, Zsigmond fogságba vetette, később azonban megbocsátott, még az erdélyi vajdaságot is felajánlotta számára. Frigyes tettéért – mint ahogy arról a családi krónika beszámol – a korban szokásos vezeklő zarándoklatra, Rómába indult, a szokványos peregrináció azonban hamarosan számára is lovagi kalanddá változott: útközben ugyanis a ferrarai őrgrof elfogta, csak sógora, a görtzi gróf segítségével szabadult: „Da was er zwey jahr, und zog darnach gen Rom und unterwegen wardt er von dem marggrafen von Ferrara gefangen. Den machet darnach graff Heinrich von Görtz sein schwager ledigk um ein summa gelds und nach derselben fengknus hub an derselbig graff Friedrich von Cilli von neuem ein schloss zu bauen ob Kronau, und hat das genandt Weissenfels uns das ist beschehen do man zalt nach Christi geburd 1431 jahr.” *Franz von Krones*: Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli. Graz, 1883. II. Die Cillier Chronik (13. cap.) 81.

A lovagi zarándoklatra a 14. század végétől a 15. század végéig terjedő időszakból számos további példát említhetnénk. A kalandvágy és keresztény jámborság, a távoli országok megismerésének vágya és a hitetlenek elleni kissé anakronisztikus keresztes elszántság egyszerre jellemezte az egyik legismertebb francia lovagot, Jean le Maingre-t, akit „Boucicaut marsallnak is mondtak”.²³ Boucicaut 12 évesen vett részt élete első csatájában, s közel négy évtizedes katonai pályafutása során harcolt Poroszországban, lelkesen készült észak-afrikai keresztes hadjáratra, megütközött a törökökkel a nikápolyi csatában és Konstantinápoly falainál, végül az azincourt-i csatában angol fogságba esve fejezte be dicsőséges katonaeletét. A szentföldi zarándoklat családi hagyománynak számított a familiában: apja az angol III. Edvárd foglyaként kapott engedélyt a jeruzsálemi utazásra, s természetesen az ifjú Boucicaut is fontosnak tartotta, hogy felkeresse Krisztus sírját.²⁴ A híres lovagot, aki 1391-ben kapta marsalli kinevezését, Tari Lőrinc akár személyesen is ismerhette, Jean le Maingre ugyanis két alkalommal is járt Magyarországon. Mint arról az életrajz beszámolt, 1388-ban a kereszténység védelmére a Szentföldre indult, mivel azonban ott éppen nem nyílt alkalom a szaracénok elleni harcra, társaival Görögországon és Bulgárián át hazafelé indult. Magyarországra érkezve „a magyar király elé járult, aki nagy kedvességgel fogadta és nagy tisztességadásban részesítette őket”. Boucicaut és társai három hónapot töltöttek Zsigmond udvarában, aki a francia lovagoknak elsősorban azért örült, mert épp a morva örgróf elleni hadjáratára készült.²⁵ 1396-ban – az időközben marsallá előlépett – Boucicaut a török ellen készülő francia lovagsereg egyik vezetőjeként tért vissza Magyarországra, krónikása szerint a keresztes hadjáratra hetvenfős csapatot gyűjtött össze, köztük tizenöt lovagot. A magyarországi utazásra készülő lovagok – fiktív vagy talán valóságos – beszélgetése pontosan megvilágítja, mi ösztönözte indulásra a marsallt: harcolni akart a hitetlenek ellen, viszonzni kívánta Zsigmond király néhány évvel korábban tanúsított vendégszeretetét, és élvezni akarta azoknak a lovagoknak a társaságát, akik vele együtt indultak a hadjáratra. Hogy a vidáman induló lovagi kalandból végül az évszázad egyik legcsúfosabb veresége lesz, arra senki nem számított. Hiába szentelt a marsall életrajza egy teljes fejezetet a franciák és főként természetesen a történet hőséneke vitézi helytállásáról, a vereség tényét nem tudta megmásítani.

A kalandot kereső lovagok persze nem csak Európa hitetlenekkel határos végvidékein találhattak elegendő kihívásra, kellő kreativitással maguk is megnehezíthették az átlagosnak ígérkező zarándoklatot. Jean de Werchin, Hainaut sénéchalja 1402-ben indult compostelai zarándokútra. Utazása előtt közzétette: útközben elfogadja minden lovag kihívását, amennyiben az összecsapás érdeké-

23 Életéről egy ismeretlen csodálója már 1409-ben megírta életrajzát, láthatólag azzal a céllal, hogy az olvasók elé a lovagi élet tükrét mutassa fel, ld. *Le Livre des faits du bon Messire Jean Le Maingre, dit mareschal Boucicaut*. Ed. Denis Lalande. Geneve, 1985.

24 *Norman Housley*: Boucicaut marsall Nikápolynál. *Hadtörténeti Közlemények* 1998. 594.

25 A Boucicaut-életrajz magyar vonatkozású részleteit ismerteti *Csernus Sándor*: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13-15. század)*. Bp. 1999. 180-183.

ben nem kell tervezett útvonalától húsz mérföldnyi távolságnál nagyobb kitérőt tennie. A biztonság kedvéért arról is gondoskodott, hogy a lovagi tornák kedvelői – a potenciális ellenfelek – megtalálhassák, e célból ugyanis előre közhírré tette választott útirányát. A számos összecsapással tarkított zárandokutat a sénéchal valóban végre is hajtotta – a történetet elmesélő burgundi krónikás, Enguerrand de Monstrelet legalábbis arról számolt be, hogy Jean de Werchin hét nap hét helyen ragadott fegyvert.²⁶ Zárandoklat és a lovagi élet megvalósításának vágya hasonlóképpen egyesült a sváb lovag, Georg von Ehingen utazásában, aki járt Jeruzsálemben és Compostelában, mintegy mellékesen harcolt a mórok ellen Ceutánál és Granadánál, és számos udvart is meglátogatott.²⁷ Podjebrád György sógora, Rožmítal-i Leo 1465-ben kelt útnak, hogy terve szerint szinte valamennyi ismert zárandokhelyet felkeresse: Kölnben a Háromkirályokat, Canterbury-ben Becket Tamás sírját, Compostelában Szent Jakabot, majd a Guadalupe-i Miasszonyunk-kegyhelyet. Innen Itáliába vezetett az útja, hogy – feltehetőleg Velencén keresztül – a Szentföldre hajózzon, ekkor azonban kénytelen volt megszakítani immár két éve tartó utazását. Európai körútja – a felkeresett kegyhelyek nagy száma ellenére – több volt egyszerű zárandoklatnál, látogatásával ugyanis nem csak a rég elhunyt szenteket, de a kontinens útba eső fejedelmi udvarait is meglátogatta.²⁸

Amennyiben Tari Lőrinc menlevele saját korában szériatermék-számba ment, a lovagi zárandokok érkezése pedig minden valamirevaló udvarban természetesen számított, honnan eredt Tari Lőrinc mindmáig tartó hírneve? A magyarázat több, egymással szorosan összefüggő körülményben keresendő. A zárandokhelyek sorában mindig is különleges hely illette meg az írországi Szent Patrik kegyhelyet: megközelítésének körülményessége, a zárandokra a barlangban leselkedő veszélyek miatt csak a legbátrabbak vállalkozhattak felkeresésére, s közülük is sokaknak életébe került a kegyes kaland. A kengázos barlangba me-

26 P. A. Sigal: *La société* i. m. 139.

27 Des schwäbischen Ritters Georg von Ehingen Reisen nach der Ritterschaft. Hg. Franz Pfeiffer. Stuttgart, 1842.

28 Des Böhmischen Herrn Leo's von Rožmítal Ritter-, Hof- und Pilgerreise durch die Abendlande, 1465-1467. Hg. J. A. Schmelles. Stuttgart, 1844. Utazását további példákkal említi, összehasonlítja *Jean Richard*: *Les relations de pèlerinages au Moyen Age et les motivations de leurs auteurs*. In: *Wallfahrt kennt keine Grenzen* i. m. 145., 149. - Feltétlen említést érdemlő tény, hogy a zárandoklatokról, lovagi utazásokról szép számban készített különböző útleírások, naplók, a számos ilyen esetet feljegyző krónikák nem csupán az utókor számára szolgálnak tanúsággal, de több ilyen forrás saját korában is nagy népszerűsége telt szert: közkézen forogva pedig egyrészt széles körben közvetítették a bennük foglalt értékrendet, másrészt távoli tájak megismertetésével további utazásokra ösztönöztek. A kései középkor talán legnépszerűbb műve, Jean Froissartnak a lovagságot és a lovagi életformát dicsőítő Krónikája 49 példányban maradt fenn. *Bernard Guenée*: *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. Paris, 1991. 250-251. A korszak legnépszerűbb útleírásának, Jean de Mandéville *Voyage autour de la Terre* c. művének közel háromszáz kézírata ismert, és már a 14. században számos nyelvre lefordították. *Le Livre de messire Jean de Mandeville*. Introduction par Christiane Deluz. In: *Croisades et pèlerinages. Récits, chroniques et voyages en Terre Sainte. XIIe-XVIe siècle*. Édition établie sous la dir. de Danielle Régnier-Bohler. Paris, 1997. 1393-1435., ill. *Csernus S.*: i. m. 275.

részkedők szinte istenkísértést követtek el, s mivel visszatérésük egyáltalán nem volt biztos, belépésük előtt elvégezték a temetési szertartásukat is. Tari mindamellert józan fővel készült a kalandra: az előírt 15 napos böjtöt például nem tartotta meg, nehogy túlságosan legyengüljön, és „akár lelki erői, akár érzékei elbizonytalanodjanak”. Vállalkozása azonban csupán egy lett volna a sok közül, ha élményeit nem foglaltatja írásba. Miközben azonban Dublinban hajóra vára-kozott, a város különböző rendű lakóinak érdeklődése meggyőzte, hogy látomásairól készíttessen feljegyzést. A felejtéstől megmentett élményei így válhattak a vízió-irodalom becses emlékévé, Tari pedig a külföldön minden bizonnyal legis-mertebb magyar lovaggá.²⁹

ENIKO CSUKOVITS

KNIGHTS' PILGRIMAGES

„Knights' pilgrimages” (peregrination) is a term defining a peculiar category of human behaviour. Even in the first centuries of Christianity, some of the Christian pilgrims were motivated first and foremost by a spirit of adventure. In the course of the middle ages, following the discovery of additional holy places and a rise in the number of pilgrims, pilgrimages became increasingly what we would now call tours. An important factor in this development was the mentality of the knights and nobles. From the turn of the fourteenth and fifteenth centuries we find in the sources increasing numbers of pilgrims who proudly admitted that their aim was to obtain honour and recognition by travelling around the world and by performing chivalrous acts. One such “modern” pilgrim was the Hungarian Lőrinc Tari.

Lőrinc Tari requested a letter of safe-conduct from King Sigismund on 10 January 1408. His stated wish was to visit the grave of St. James at Compostela and St. Patrick's Purgatory in Ireland. According to the letter of safe-conduct that he then received from the king, in addition to visiting the two holy places mentioned, „he wishes to visit various areas of the globe, driven by the glorious intent of proving himself in valiant deeds”. Tari arrived in Ireland in 1411, where he ventured into the sulphurous cave that brought on apparitions, in order – as he admitted – to satisfy his curiosity and overcome his doubts. Similar motives lay behind the journeys of many men throughout Europe. In 1415 the stable-master Péter Lévai Cseh, who had been on a pilgrimage to the Holy Land in about 1409 and who, like Tari, was one of the leading men close to King Sigismund, obtained a letter of safe-contact from his king in Constance because “considering that human life in distant lands to be a valiant thing, he is preparing to visit distant lands”. Spain was also the destination of a young man by the name of Ulrik Cillei, a relative of Sigismund. In 1430 Cillei not only paid a visit to the tomb of St. James at Compostela, but also took part in knights' tournaments that lasted for some weeks.

We could mention many further examples of knights' pilgrimages that took place between the late fourteenth century and the late fifteenth century: A desire for adventure and Christian piety, and a desire for knowledge of distant lands as well as a rather anachronistic Christian determination in the face of heathens, were

²⁹ *J. Richard: Les relations i. m. 150.*

co-characteristics of a well-known French knight called Marshal Boucicaut, who took part in his first battle at the age of twelve and who, in the course of a military career that lasted almost four decades, fought in Prussia, prepared for a crusade in northern Africa, and encountered the Turks in the Battle of Nicapolis and at the walls of Constantinople. Adventure-seeking knights did not always have to travel to the margins of the European continent in order to find challenges. Jean de Werchin, the Sénéchal of Hainaut, set out on a pilgrimage to Compostela in 1402. Before he set out on the journey, he announced that he would accept any knightly challenge that did not require him to make a detour from his planned route of more than twenty miles. Pilgrimage and the desire for the life of a knight were similarly united in the journeys of the Swabian knight Georg von Ehingen, who travelled to Jerusalem and Compostela, as well as fighting against the Moors at Ceuta and at Granada and visiting many courts. In 1465, the brother-in-law of György Podjbrád, Leo of Rožmítal, set out on a journey with the aim of visiting all known places of pilgrimage: the Three Kings of Cologne, the tomb of Thomas Becket, St. James of Compostela, and Our Lady of Guadalupe. In the course of his European tour, he paid his respects not just to long-dead saints, but also to the royal courts that lay on his route.

Lőrinc Tari's reputation, which lives on even today, may be ascribed to a number of interconnected circumstances. St. Patrick's Purgatory had always held a special position among the various holy places: the difficulty of its approach and the dangers lurking in the cave meant that only the bravest of pilgrims attempted to reach it – and this devout adventure cost many of them their lives. Tari's endeavour, however, would have been just one of the many, if he had failed to write down what he saw. However, as he waited for the boat in Dublin, the interest of local townspeople convinced him that he should take some notes concerning his visions and apparitions. Thus, rescued from oblivion, his experiences became a relic of vision-literature, while Tari himself became the best-known Hungarian knight in foreign parts.